

Theologie studeren in de oorlog

DAAN THOOMES

Jan Gerhard Thoomes (1909 – 2004; mijn vader) groeide op in Utrecht. Hij bezocht na de ULO de Jan van Nassau Kweekschool en werd op 18-jarige leeftijd onderwijzer. Eerst in Soest, daarna in Amsterdam en in 1936 (op 25-jarige leeftijd) werd hij hoofd van de Christelijke ULO in Veenendaal. Die school maakte later deel uit van een scholengemeenschap en hij zou daar 39 jaar in dienst blijven.

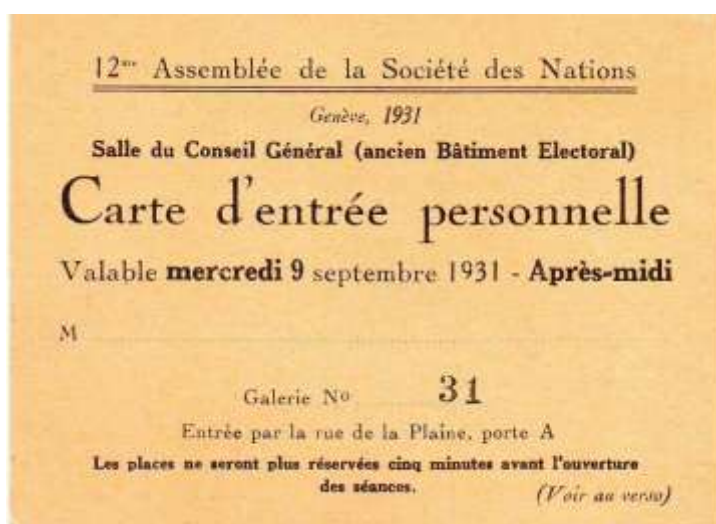
Na de Kweekschool behaalde hij nog zeven onderwijsbevoegdheden waaronder een middelbare akte Frans. Dat Frans kwam goed van pas omdat hij graag de diensten van de Waalse Gemeente bezocht in de Pieterskerk. Een Franstalige, protestantse gemeenschap, geworteld in de hervormde traditie. De Waalse Kerk in de 'l'église Saint-Pierre' maakte later ook deel uit van de Protestantse Kerken in Nederland (PKN).

Prijsvraag 'Volkenbond en Vrede'

In de periode in Soest – in 1931 – had hij meegedaan met de prijsvraag van 'Volkenbond en Vrede'. Zijn inzending werd bekroond en samen met twee andere deelnemers mocht hij toen een bezoek brengen aan een conferentie van de Volkenbond in Genève. Zijn opstel ging over: 'de propaganda van *Vrede door Recht* in de school'. Als onderwijzer vroeg hij zich af, hoe hij na de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog het beste uitvoering kon

geven aan vredesopvoeding op school. Niet door zich gedreven door sentiment over te geven aan anti-militarisme en defaitisme, want gewapende strijd kan helaas nodig zijn. Maar hoe dan wèl een bijdrage te leveren aan het voorkomen van die conflicten? Hij gelooft in het ingeschapen rechtsgevoel bij kinderen en doet daar tijdens de geschiedenisles heel bewust een beroep op. Verder ziet hij mogelijkheden in het programma 'Vrede door recht' van Hugo de Groot (*Het recht van oorlog en vrede*). In dit verband schrijft hij: "Zoo kan dus een onderwijs, een opvoeding, die het rechtsgevoel scherpt, op zichzelf al een krachtige vredespropaganda zijn, ook al wordt over het probleem van oorlog en vrede zelf weinig gesproken." Als meest betrouwbare bron om wijsheid uit te putten noemt hij echter de Bijbel. Want: "God is Recht, dat moeten ook onze kinderen beseffen. Nooit mag uit het oog verloren worden, dat God's Liefde steunt op het hechte fundament van God's Recht. Dat zal ons behoeden voor sentimentaliteit. Tevens moeten onze leerlingen dan diep beseffen, dat God alle onrecht haat en dat dus ook zij, onder biddend opzien tot Hem, 't onrecht dienen te haten en de gerechtigheid lief te hebben." In het opstel wordt voorts ingegaan op gedachten van grote denkers in de geschiedenis en het getuigt van een grote eruditie van de nog jeugdige auteur. Aan het eind spreekt hij met instemming over de pedagogiek van Jan Ligthart om het goede bij de kinderen naar boven te brengen. Aan een wekelijks lesuur over de organisatie van de Volkenbond hecht hij weinig waarde. De echte 'Volkenbondsgeest' is het beste gediend met 'goed onderwijs in de geest als boven aangeduid.'

Theologiestudie tijdens de oorlog

In een gesprek met zijn vriend de legerpredikant ds. De Kluis kwam in 1943 het idee naar voren om theologie aan de universiteit te gaan studeren. Dat kon omdat in bijzondere gevallen geen staatsexamen nodig was. Kennis van Grieks en Latijn was wel noodzakelijk. Op een wonderlijke manier kwam hierbij de oorlogssituatie te hulp, want een andere vriend, de conrector van het Utrechts gymnasium, was bij mijn ouders ondergedoken en die heeft toen privélessen verzorgd in Grieks en Latijn en in hetzelfde jaar kon mijn vader al toelatingsexamen doen bij Prof. J. Severijn. Zo werd hij in 1943 toegelaten tot de theologiestudie. In 1945 hield hij zijn proefpreek in de Pieterskerk en in 1947 promoveerde hij op een proefschrift over *Het Openbaringsbegrip in het huidige theologische denken en zijn voorgeschiedenis*. In het bijzonder wordt daarin ingegaan op het denken van Schleiermacher, Ritschl, Barth en Brunner.

Die theologiestudie tijdens de oorlog was wel een bijzondere ervaring, want aangezien hij geen ‘loyaliteitsverklaring’ wenste te ondertekenen, moest hij het stellen zonder hoorcolleges. Studeren was dan eigenlijk illegaal en kon alleen met behulp van dictaten en literatuur. De oorlog was voor mijn ouders in meer dan één opzicht een speciale belevenis. Er waren twee pleegkinderen uit Rotterdam in het gezin opgenomen. En in 1942 kwam via de organisatie van ds. Leendert Overduin een Joods meisje uit Enschede, Channa, om onder te duiken. Mijn moeder vertoonde zich aanvankelijk nog wel in het openbaar met dit jodinnetje. Tot zij een keer werd aangesproken door een Duitse officier, die haar vroeg of dit meisje wel zuiver arisch was, waarop zij hem geërgerd terechtwees en vroeg, hoe hij het in zijn hoofd haalde om een dame in het openbaar zo aan te spreken. Dat bleek een effectieve benadering, want de Duitse officier maakte zich uit de voeten. Bij de bevrijding had Channa snel in de gaten dat zij haar identiteit tegenover de Canadezen gerust kenbaar kon maken. Dan huppelde ze naar Canadese soldaten en zei: “Ik ben een joodje” en dan kreeg ze weer een reep chocola. Geruime tijd na de oorlog, in 1982, is aan

mijn ouders uit dank voor hun moedige optreden de YAD VASHEM-onderscheiding toegekend.

Preken

Vóór de oorlog, in 1937, behoorde hij tot de oprichters van de bijzondere wijkgemeente *Sola Fide*. Aanvankelijk moest er voor de kerkdiensten geïmproviseerd worden en werden er wel diensten georganiseerd in de kantine van De Panter en in Eltheto, maar na de oorlog kreeg deze wijkgemeente een vast onderkomen in het Verenigingsgebouw aan de Eikenlaan. Op donderdag 8 maart 1951 vond de Samenkomst plaats ter gelegenheid van de ingebruikneming van het nieuwe gebouw der N.H. Evangelisatievereniging 'Sola Fide' te Veenendaal. De voorganger was Dr. J.G. Thoomes. De begintijd was 'de mooiste tijd'. Uit die tijd dateren enkele brochures van hem die grotere bekendheid hebben gekregen, zoals *Vertroost elkander!* Teksten, Liederen en Gebeden ten dienste van het huisbezoek (1949) en *Onze Eredienst*, over de inrichting van de Protestantse eredienst (1948).

Behalve in Veenendaal preekte hij ook regelmatig in een groot aantal (PKN) gemeenten in de wijde omtrek. Hij sprak wel over zijn 'preekroutes'. Dat betreft een 40-tal kerkelijke gemeentes. Hij kreeg ook regelmatig een beroep. maar ging daar nooit op in.

De Koningin Juliana School

De Chr. ULO-school werd in 1948 omgedoopt tot Koningin Juliana School. Dat was tijdens de viering van het 25-jarig bestaan in het gebouw Eltheto. In 1950 is Koningin Juliana daarvoor kort op bezoek geweest. Voor de school stonden toen alle kinderen opgesteld met vlaggen en het bord 'Koningin Juliana School', dat daarna boven de deur werd bevestigd.

De school breidde zich telkens uit. Begin jaren vijftig is er aan de ULO een lagere school toegevoegd. Daarvoor is het schoolgebouw naar achteren uitgebreid met het 'nieuwe gebouw'. In de bloeiperiode, begin jaren zestig, telde de lagere school wel twaalf klassen, voor elk leerjaar een parallelklas.

In de ULO was bovendien de Handels-avondschoon gevestigd die eveneens onder leiding stond van mijn vader. Veel Veenendalers hebben daar in de avonduren hun middenstandsdiploma gehaald.

Een breed terrein van maatschappelijke activiteiten

Na de oorlog was er in de hele samenleving sprake van een enorme veerkracht en waren er activiteiten op tal van terreinen. In het leven van mijn vader is dat ook duidelijk te zien. Ontbrak het hem vóór die tijd ook bepaald niet aan energie en ambitie, vanaf eind jaren veertig richtte hij zijn aandacht behalve op kerk en school ook op allerlei andere culturele aspecten van de Veenendaalse samenleving. De vele bestuursfuncties die hij vervulde, getuigen daarvan.

In 1949 was er het eeuwfeest, waarvoor hij op verzoek van het Gemeentebestuur een boekje heeft geschreven: *Vier eeuwen Veenendaal*. Dit historische werk voorzag duidelijk in een behoefte. Misschien is dit wel het eerste waar velen aan denken bij het horen van zijn naam. Bij de meeste oudere Veenendalers staat dit boekje vermoedelijk nog in de kast.

Hij was voorzitter van de Christelijke Vereeniging voor Openbare Leeszaal en Bibliotheek. Na de oorlogsjaren was de boekencollectie ondergebracht in de ULO-school. In 1948 schrijft hij daarover: "De belangstelling is niet groot, maar wel groeiende. Ideaal ware een grote, zeer geschakeerde bibliotheek, annex lees- en studiezalen." Die grote nieuwe bibliotheek zou nog niet zo snel worden gerealiseerd. Eerst werd er op de schoolzolder van de ULO een tijdelijke bibliotheek gecreëerd. Deze 'zolder-periode' duurde van 1952 tot 1970. In een publicatie ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Openbare Bibliotheek Veenendaal wordt mijn vader genoemd als de grote bezieler.

Bestuursvergaderingen vonden ook altijd plaats ten huize van Thoomes. "Ondanks alle ongemakken hebben vele Veenendalers nog steeds goede herinneringen aan de overvolle bibliotheekzolder. Ze karakteriseren de

ruimte als bijzonder sfeervol, vooral als 's winters de grote oliekachel snorde en velen extra lang aan de leestafels bleven 'plakken'."

Regelmatig werd het schoolhoofd van de Koningin Juliana School betrokken bij plaatselijke activiteiten. Zo was er de jaarlijkse traditie op Lampegietersavond. Dan werd hij in het Engels geïnterviewd over dit feest door een verslaggever van de Wereldomroep in Hotel De Korenbeurs.

Oudleerlingen wisten hem ook te vinden voor de meest uiteenlopende zaken. Zo was er een keer een internationale motorcross in Veenendaal die georganiseerd werd door een oudleerling. Vlak vóór het evenement bleek dat de reglementen alleen in het Nederlands beschikbaar waren en vertaald moesten worden in het Frans, Duits en Engels. De oude schoolmeester wilde daar wel bij helpen. Al hief hij thuis zijn armen omhoog en zei: "Och Heer in Den Haag, waar ben ik aan begonnen?" Het was een 'heidens karwei', maar zoals altijd bracht hij het tot een goed eind.

In 2004 is mijn vader op 94-jarige leeftijd in een verzorgingshuis in Baarn overleden. Zijn leven was onlosmakelijk met Veenendaal verbonden waar hij 65 jaar gewoond heeft.

PUBLICATIES

VIJF EEUWEN VEENENDAAL. Gedenkboek ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan van Veenendaal, op verzoek van het Gemeentebestuur samengesteld door Dr. J.G. Thoomes met medewerking van D. Sandbrink, Wageningen 1949
Veenendaal toen en nu door Dr. J.G. Thoomes, Veenendaal 1982

BRONNEN

T. van Beek, 'Dr. J.G. Thoomes', in: *Terug naar het dorp. Veenendaal, het dorp dat een stad werd.* Historische Vereniging Oud Veenendaal 2006, 65 – 70

A.J. van Dijk, A.J. Geurts, P.J.H.M. van Veen, *Lenen en lezen. Facetten van de Veenendaalse bibliotheekhistorie.* Veenendaal 1992

I. Gutman, red., *Rechtvaardigen onder de Volkeren. Nederlanders met een YAD VASHEM-onderscheiding voor hulp aan joden.* Amsterdam/Antwerpen 2005, 857 – 858.

'Dr. Thoomes schreef zelf Veense historie', in: *Veenendaal totaal. Tijdschrift voor de inwoners van Veenendaal*, september 1995, 2de jrg. nr. 4, 11

D.Th. Thoomes, 'Ben jij d'er een van Thomas?', In: *De Rijnpost* van 25 februari 2005, 39

D.Th. Thoomes, 'Herinneringen aan de Koningin Juliana School', in: *Oud Veenendaal*, jrg. 21, nr. 2, juni 2006, 39 - 44

R. Valkenburg, 'Interview met Dr. J.G. Thoomes te Veenendaal'. In: *Wat wij geloven. Twintig elementaire discussie-interviews met vooraanstaande kerkelijke figuren in Nederland.* Dordrecht 1967, 184 – 192

Een eerdere versie van dit artikel ('Dr. J.G. Thoomes – bovenmeester en dominee') is verschenen in: H. van 't Veld (red.), *Markante Veenendalers*, jubileumuitgave ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Vereniging Oud Veenendaal. Veenendaal, Historische Vereniging Oud Veenendaal, november 2010, pp. 167-172.

Thoomesplein

In Veenendaal is in 2016 een plein vernoemd naar dr. J.G. Thoomes:

Op 12 oktober 2019 werd op het Thoomesplein een bronzen beeld onthuld van Linette Dijk.

Bilthoven, 4 mei 2026

